

FAKULTET FOR UTDANNINGSVITENSKAP

BACHELOROPPGAVE

Studieprogram: BBDBAC/BBLBAC

Høst 2022

Forfattere: Gro-Merete Viken Nouissri og Maria Adele Førre

Kandidatnummere: 6024 og 6028

Tittel:

Hvordan implementerer barnehagene arbeidet med mangfold i årsplanene?

Fag:

SRLE

Hovedbegreper i oppgaven: Mangfold, ledelse, årsplaner, rammeplanen.

Stavanger

04.01.2023

dato/år

Forord

Vi er to studenter som har fullført nesten 4 års studier ved UiS på barnehagelærerutdanningen. I denne bacheloroppgaven, som er en fordypning innen samfunnsfag, religion, filosofi og etikk med ledelse som et vesentlig perspektiv på oppgaven. Problemstillingen vi har jobbet med er *Hvordan implementerer barnehagene arbeidet med mangfold i årsplanen?*

Proessen fra valg av fag til problemstilling og gjennomføring av analyse av tekster har vært alt fra gøy, utfordrende, vanskelig, interessant og meningsfull. Hele spekteret av følelser rundt et forskningsprosjekt har vi fått føle på.

Vi er to studenter som har gjennomført oppgaven sammen. Noe som har gjort at vi har fått kjenne på både fellesskap og kunne støtte hverandre i idéer og valg, men også innse at samarbeid alltid krever litt ekstra i form av kompromisser og god kommunikasjon gjennom tett dialog. Det er noe eget ved det å ha gjennomført et stykke arbeid sammen.

Dette arbeidet oppsummerer årene ved UiS på et vis. Det har selvfølgelig vært lærerikt, men også en dannelsesreise der en blir utfordret, og kjent med nye mennesker, fag og sider ved seg selv.

Vår veileder, Marius Rognstad, har hjulpet oss med å resonnerer oss frem til løsninger og nye vinklinger når vi har stått fast. Han har vært for oss en motiverende og positiv fagperson som tydelig har stilt opp for oss og gitt oss viktige tilbakemeldinger i denne prosessen. Vi vil takke for det.

Innhold

Forord	2
1.1. Bakgrunn for valg av tema	5
1.2. Formålet med denne oppgaven	6
1.3 Presentasjon av problemstillingen	7
1.4. Begrepsavklaringer	7
1.4.1. Årsplan	7
1.4.2. Rammeplanen	8
1.4.3. Mangfold	10
1.4.4. Kultur	10
1.4.5. Ledelse	10
1.4.6. Organisasjonskunnskap	11
2. Teori	11
2.2. Avgrensning	11
2.3. Utvalg av teori	11
2.4. Hva sier rammeplanen at personalet må vektlegge i arbeidet med fagområdet etikk, religion og filosofi?	13
2.5. Ledelse, et implisitt fagområde	14
2.6. Ledelse i et barnehageperspektiv	14
3. Metode	15
3.1. Valg av metode	15
3.2. Dokumentanalyse med kvalitativ fremgangsmåte	16
3.3. Metodekritikk	16
3.4. Innsamling av data	17
3.5. Analyse av innsamlet data	17
3.6. Kildekritikk	18
4. Presentasjon og analyse av funn	18
4.1. Bygdebarnehagene	19
4.2. Bybarnehagene	22
4.3. Sammenheng mellom årsplaner og rammeplan	25
4.4. Sentrale kontra landlige barnehager. Likheter og ulikheter	25
4.5. Analyse av funn	26
5. Drøfting	26
5.1. Bygdebarnehagene	26

5.2. Bybarnehagene	28
5.3. Hva har barnehagene felles - hvis de har noe felles?	29
5.4. Ledelsesarbeidet	29
6. Konklusjon.....	31
7. Avslutning	32
8. Litteraturliste.....	33
<i>Vedlegg:</i>	36

1. Innledning

Vi er to studenter som har skrevet denne oppgaven sammen. Gjennom studiet og de ulike fagområdene oppdaget vi at begge hadde en stor interesse for religion og samfunnsfag. Fokuset vårt ble da barnehagens arbeid rundt mangfold ut fra et kulturelt perspektiv i denne oppgaven. Vi har gjennom arbeidet med oppgaven søkt via Idunn, Oria, Google Scholar, men har ikke funnet mye forskning, artikler eller doktorgradsavhandlinger som tar for seg akkurat dette temaet innen mangfold og ledelse i barnehagelærerutdanningen. Med det ovennevnte tatt i betraktning, mener vi ledelse og mangfold er en viktig ressurs for barnehagens utvikling spesielt, og samfunnet generelt.

1.1. Bakgrunn for valg av tema

I denne bacheloroppgaven valgte vi fordypning innen samfunnsfag, religion, filosofi og etikk under barnehagelærerutdanningen ved UiS. Gjennom faget ledelse, samarbeid og utviklingsarbeid lærte vi om hvor viktig det er med en god og tydelig ledelse i en lærende organisasjon. Dette var mye av grunnen til at vi valgte å jobbe med oppgaven ut fra et ledelsesperspektiv. Barnehagene har også en plikt til å dokumentere det pedagogiske arbeidet. Barnehagene skal planlegge, vurdere og utvikle det pedagogiske arbeidet innen virksomheten (Utdanningsdirektoratet 2017, s. 39). Vi har også gjennom praksis ute i barnehagene fått et innblikk i hvordan de drives i det daglige og hvordan den enkelte barnehage jobber med de ulike fagområdene som står beskrevet i rammeplanen. Blant det vi erfarte var en god og strukturert plan for noen av fagområdene. Språk, med språkløyper og BRAVO stod oppført i dagsplanen på avdelingen. Logisk tenkning og matematikk var tatt med. Mange aktiviteter med søkelys på sang og rim og eventyr som gjelder for både KKK-fagene og språk. Men SRLE faget var lite oppe på dagsplaner og tema på møter. Vi la merke til et minimum i adventstiden, og fokuset var på pepperkakebaking og trekking av kalender. Dette gjorde oss nysgjerrige på hva de ulike barnehagene har lagt opp til selv på dette fagområdet. Og tanken på om våre opplevelser er representativt for en form for generell nedprioritering av faget dukket tidlig opp. Gjennom en dokumentanalyse vil vi presentere funnene om dette er tilfellet for færre eller flere barnehager. Rammeplanen på sin side er tydelig når det kommer til verdigrunnlag for barnehagene og formidler det på denne måten *barnehagen skal fremme demokrati, mangfold og gjensidig respekt*,

likestilling, bærekraftig utvikling, livsmestring og helse (Utdanningsdirektoratet 2017, s. 7). Barnehagene vi har tatt årsplanene fra har vi valgt å anonymisere. Vi har i stedet lest gjennom dem, og trukket ut det vi mener er viktigst i forhold til oppgaven vår. Vi valgte også å dele de inn i bygdebarnehager og bybarnehager. Bygdebarnehagene; Bjørkeskogen, Tusenfryd, Furutoppen og Maurtua. Bybarnehagene; Solsikka, Hompetitten, Veslefrikk og Tommeliten.

1.2. Formålet med denne oppgaven

Pedagogisk leder og styrer i barnehagen er et profesjonsyrke som krever spesialiserte kunnskaper innen feltet; dette kalles profesjonskunnskap. I følge Glaser, i boka *Foreldresamarbeid*, er profesjonskunnskap noe som er *spesialisert, fast avgrenset, vitenskapelig og standardisert*. Denne type kunnskap utvikles innen ulike profesjoner, og inneholder et sett med språk, begrep, koder og forståelser innenfor det gitte yrket. Barnehagen er en del av omsorgsprofesjonen, som vil si at et spesialisert språk, begreper og forståelser skapes i dette miljøet (Glaser, 2016, s. 45). Profesjonsutøvere i barnehagen har styringsdokumenter de er pålagt å følge. Ifølge rammeplanen skal styrer, eventuelt i samarbeid med pedagogiske ledere, utarbeide en årsplan. Denne skal fungere som et arbeidsverktøy. Rammeplanens kapitler om formål og innhold skal konkretiseres og tilpasses den gitte barnehagens praksis (Utdanningsdirektoratet, 2017, s. 37-38). Det vi vil se nærmere på i denne bacheloroppgaven er hvordan de ulike barnehagene har implementert mangfold i årsplanene.

Vi har et stort mangfold i Norge (Larsen & Slåtten, 2019, s. 115). Ulike holdninger til mangfold forekommer i norske barnehager. Årsaken til dette er, ifølge Glaser, hvilke erfaringer og kunnskaper som finnes blant de ansatte. Selv om en barnehage har mange barn med flerspråklig bakgrunn, er det ikke selvsagt at praksisen og innholdet er flerkulturelt. Mangfold kan altså ses på som en ressurs eller en utfordring (Glaser, 2016, s. 104). Mangfold i befolkningen i Norge i dag er normalen, både når det gjelder religiøst, språklig og kulturelt (Hidle, K.W. 2017, s. 67). Vi mener dette temaet er interessant fordi det handler om hvorvidt de ulike barnehagene oppfyller mandatet samfunnet har gitt dem. En av våre antakelser da vi gikk i gang med analysen av årsplanene var at vi kunne finne

en del ulike årsplaner, men ikke med store avvik fra hva rammeplanen sier om fagområdene som barnehagen skal forholde seg til. Årsplaner og rammeplaner har sitt utspring fra barnehageloven og skal gjenspeile et pedagogisk arbeid i praksis for ledelse og planlegging med vekt på mangfold. Våre funn i denne studien kan belyse i hvor stor grad kravet om å ha mangfold på dagsorden i barnehagene blir fulgt opp i årsplanene. Dette kan gi oss ny innsikt og tilføre nye funn innen fagfeltet. Ikke minst vil den gi oss en her og nå innsikt på hvordan barnehagene former sine årsplaner.

1.3 Presentasjon av problemstillingen

Problemstilling:

Hvordan implementerer barnehagene arbeidet med mangfold i årsplanen?

Forskningsspørsmål 1: *Hva vektlegges i årsplanen med utgangspunkt i rammeplanen og hva den sier at personalet må ta med i fagområdet etikk, religion og filosofi?*

Forskningsspørsmål 2: *Kommer det tydelig frem en sammenheng mellom rammeplan og årsplan, eller er rammeplanens formål og intensjon utelatt i årsplanene? Kan vi se ledelsesarbeid komme til syne i de valgte årsplanene?*

Forskningsspørsmål 3: *Kan vi oppleve å finne ulikheter i årsplanenes satsing på mangfold sett i forhold til barnehager sentralt kontra distriktene.*

1.4. Begrepsavklaringer

I forbindelse med denne oppgaven vil vi her avklare noen av de mest sentrale begrepene som vi har brukt i problemstillingen, men også i det videre arbeidet. Forankret i utvalgt teori som vi mener er relevant for oppgaven.

1.4.1. Årsplan

I denne bacheloroppgaven skal vi analysere årsplaner. Derfor starter vi med å avklare hva barnehagens årsplan skal være. Ifølge Utdanningsdirektoratet er den et arbeidsredskap, og har som formål å dokumentere begrunnelser og valg som blir tatt i barnehagen (Utdanningsdirektoratet, 2017, s. 37). Den skal også gi myndighetene, foreldrene og andre

interesserte informasjon om det pedagogiske arbeidet i barnehagen og hvordan dette vurderes internt. Ifølge barnehagelovens §2, skal barnehagens samarbeidsutvalg utarbeide årsplanen i lys av rammeplanen (barnehageloven, 2006 - 2022). Den skal altså uttrykke hvordan barnehagen realiserer rammeplanens fagområder, formål og innhold. Selve utarbeidelsen av årsplanen skal ledes av styreren (Utdanningsdirektoratet, 2017, s. 38).

1.4.2. Rammeplanen

Rammeplanen er et arbeidsverktøy for hele personalet i barnehagen. Den er en forskrift som er fastsatt av kunnskapsdepartementet. Rammeplanen har hjemmel i barnehageloven, og er dermed forpliktende for alle landets barnehager. Det viktigste målet til rammeplanen er å gi barnehagetilbud av like høy kvalitet i hele Norge. Bestemmelsene innbefatter barnehagens *formål og innhold*, og rett til medvirkning for foreldre og barn. Hele personalet skal bruke rammeplanen og de skal ta utgangspunkt i rammeplanen for arbeidet sitt. Sammen skal alle bidra for at mål og krav blir oppfylt. Styrer har ansvar for at alt pedagogisk arbeid harmonerer med både rammeplan og barnehageloven. Styrer har også ansvar for at det utvikles en felles forståelse for innholdet i rammeplanen og barnehageloven blant personalet (Utdanningsdirektoratet, 2022).

Rammeplanens formål og intensjoner

Rammeplanen bygger på Kunnskapsdepartementets lov om barnehage, som trådte i kraft i 2006. Ifølge barnehagelovens §1 om formål, skal barnehagen - i samråd med foresatte - først og fremst sikre omsorg, lek, danning og læring. Videre står det at barnehagen skal *møte barna med tillit og respekt* og at de ansatte skal anerkjenne *barndommens egenverdi*. I §2 om innhold, brukes verdibegrepet igjen, og det vises til barnehagens plikt til å formidle både verdier og kultur. Barna skal støttes i egen kulturskaping, og det skal være rom for et *sosialt og kulturelt fellesskap* preget av mestring og glede (barnehageloven, 2006 - 2022).

Videre vil vi si litt mer om rammeplanens intensjoner og verdier. Det første kapittelet i rammeplanen omhandler nemlig barnehagens verdigrunnlag, og er inndelt i syv temaer; barn og barndom, demokrati, mangfold og gjensidig respekt likestilling og likeverd, bærekraftig utvikling, livsmestring og helse, samt barnehager med særlige formål.

Fagområdene i rammeplanen er som følger; Kommunikasjon, språk og tekst. Kropp, bevegelse mat og helse. Kunst, kultur og kreativitet. Natur, miljø og teknologi. Antall, rom og form. Etikk, religion og filosofi. Nærmiljø og samfunn. Temaet vi valgte for vår oppgave er mangfold i et kulturelt perspektiv (Utdanningsdirektoratet, 2017, s. 8-12). I rammeplanen er det som nevnt hele sju fagområder. Oppgaven vår har ikke som mål å sammenlikne disse, men derimot å se på årsplanene til barnehagene opp mot rammeplanens innhold. Om mangfold, kultur og respekt sier rammeplanen at mangfold skal brukes som en *ressurs i det pedagogiske arbeidet*, og at barna skal støttes og oppfølges ut fra *deres egne kulturelle og individuelle forutsetninger*. Samtidig som variasjoner av religioner, livssyn og verdier skal synliggjøres, skal også verdien av fellesskapet fremmes. Rammeplanen nevner også synliggjøring av den samiske kulturen og trekker frem bevisstgjøring av ulike familieformer som viktig i det pedagogiske arbeidet (Utdanningsdirektoratet, 2017, s. 9). Dette er temaer vi tenker er implisitt i mangfoldsbegrepet, og ser derfor ikke spesifikt på dette.

Barnehagen skal skape interesse for samfunnets mangfold og forståelse for andre menneskers livsverden og levesett.
(Utdanningsdirektoratet, 2017, s. 55)

Den gjeldende rammeplanen trådte i kraft 1. august 2017. I denne versjonen er det syv fagområder, som nevnt ovenfor. Ifølge Utdanningsdirektoratet skal fagområdene reflektere barnas interesser, og de skal samtidig fremheve deres egenverdi. De skal prege store deler av barnehagens innhold, og lek er derfor et gjennomgående tema i alle fagområder. (Utdanningsdirektoratet, 2017, s. 47). I vår oppgave har vi valgt å fokusere på ett av dem: *etikk, religion og filosofi*. Fagområdet konsentrerer seg først og fremst om samfunnsmandatet som er gitt barnehagen, og verdigrunnlaget i et samfunn der mangfoldet av kulturer, religioner, livssyn og etnisiteter er stort (Utdanningsdirektoratet, 2017, s. 54). Ifølge fagområdet skal barnehagen skape interesse for ulike levesett, mangfoldet som finnes i samfunnet vårt og respekt for medmennesker. Det skal legges til rette for at barna får en forståelse for at mennesker kan forstå ting på ulike måter, og samtidig leve sammen og verdsette likheter og ulikheter i fellesskapet (Utdanningsdirektoratet, 2017, s. 55).

1.4.3. Mangfold

I problemstillingen vår benytter vi begrepet mangfold. Oppgaven skrives i lys av rammeplanen, derfor bruker vi denne forskriftens egen definisjon på mangfold. Slik vi oppfatter mangfoldsbegrepet ut fra rammeplanen, legges hovedvekten her på kulturbegrepet. Ifølge samfunnsmandatet som er gitt lærende organisasjoner, skal barnehagen hjelpe barna å utvikle respekt og forståelse for ulikhet blant mennesker. Det skal skapes interesse for ulike levesett, kulturer og religions- og livssynstilhørighet (Utdanningsdirektoratet, 2017, s. 55). Det er personalet sitt ansvar at dette mangfoldet blir synliggjort og at det fører til læring og utforskning (Utdanningsdirektoratet, 2017, s. 21). Dette er viktige punkt satt inn under barnehagens formål og innhold. Begrepet mangfold vises til og brukes som et begrep som er en ressurs i det pedagogiske arbeidet. Mangfoldsbegrepet inneholder også ulike familiestrukturer, urbefolkning og fysiske forutsetninger (Utdanningsdirektoratet, 2017, s. 9-10). Vi forholder oss til mangfoldsbegrepet i et kulturelt perspektiv.

1.4.4. Kultur

Vi bruker kulturbegrepet antropologisk og vidt i vår oppgave. Der vi tar inn alt som omhandler skikker, tradisjoner og levemåter (Sand, 2008, s. 30). Vi kunne valgt en videre definisjon som gjelder alt som er lært i motsetning til det naturlige, men det har ingen hensikt i denne oppgaven som ser på mangfold og kultur i en sammenheng. En annen definisjon som er mer nyansert finner vi i pensumboka (Larsen & Slåtten). Der defineres kulturbegrepet som verdier, normer og en felles virkelighetsoppfatning som deles innenfor et samfunn. Det står i det videre at kulturen vedlikeholdes eller endres av de menneskene som deler felles kultur. Kultur kan beskrives som en oppfatning, noe vi alle bærer med oss som en mening eller oppfatning (Larsen & Slåtten, 2019, s. 20-22).

1.4.5. Ledelse

Det er et hav med definisjoner rundt begrepet ledelse. Her har vi valgt Skogen sin definisjon. En leder må ha evner til å kommunisere med personalet for å gjennomføre arbeidet som kreves for å drive en virksomhet. I det videre kan vi lese at det er den mellommenneskelige forståelsen og evnen til problemløsning, pedagogisk utvikling og administrative oppgaver som lederen påvirker og motiverer personalgruppen. Hensikten med arbeidet til lederen er å nå gitte mål (Skogen, et al., 2021, s. 27).

1.4.6. Organisasjonskunnskap

Vi forholder oss til Irgens' definisjon av organisasjonskunnskap. Irgens forklarer det som en samlebetegnelse - en profesjonsutdannet trenger kunnskaper både om organisasjonen og ledelse av seg selv og andre (Irgens, 2016, s. 20). Han påpeker at det er viktig i alle profesjoner (Irgens, 2016, s. 22).

2. Teori

I denne delen vil vi si noe om valg av teori. Først har vi en avgrensning, før vi viser til et utvalg av teori. Deretter snakker vi om fagområdet etikk, religion og filosofi i lys av et teoretisk rammeverk. Til slutt ser vi på teorier rundt ledelse.

2.2. Avgrensning

Et begrep som kan brukes i denne sammenhengen, er integrering. Ifølge Larsen & Slåtten er integrering blitt brukt som begrep når innvandrere skal tilpasse seg inn i samfunnet de har kommet til. Tilpasningen skjer på en slik måte at de ikke mister sin kulturelle eller etniske identitet i det de aksepterer samfunnets lover, retter og plikter, for eksempel (Larsen & Slåtten, 2019, s. 110). I denne oppgaven valgte vi å se bort fra integreringsperspektivet, til en viss grad. Dette fordi vi ser på årsplanene i et mangfoldsperspektiv. Valget er diskutabelt siden det ofte i teorien blir tatt opp mangfold og integrering som to sider av et tema. Her i denne oppgaven ser vi som nevnt ikke spesifikt på problemstillingen mangfold i forhold til innvandring og integrering. Innen mangfold kunne vi valgt flere ting å se på; integrering, språk, lek, utestenging eller marginalisering. I stedet for å velge kun ett av disse begrepene, ser vi på alle disse elementene som en del av mangfold og kultur.

2.3. Utvalg av teori

Berit Bae skriver i sin bok om hvor viktig det er at barn får være med i lekende relasjoner, og her viser hun til Zachrisen sin forskning som fremhever at barn med minoritetsbakgrunn kan falle utenfor og få mindre mulighet til å delta i leken som likeverdige partnere. Her

kreves det viktig og riktig kompetanse fra personalet. Fokuset for personalet blir både på det kulturelle, språk og lek (Bae, 2015, s. 78).

Gunnhild Bergset skriver i artikkelen *Kva styrer og kva styrker samspillet mellom barnehagepersonalet og foreldra?* om styrkeforholdet som utvikles på bakgrunn av kommunikasjonsdeltakernes verdensbilde. Et verdensbilde kan beskrives som enkeltindividets syn på verden, ut i fra egne holdninger og verdier. Bergset beskriver det som et *kulturfilter*, som all - både verbal og nonverbal - informasjon og kommunikasjon blir silt gjennom. Bergset peker på utfordringene som kan oppstå når deltakerne i en kommunikasjon har ulike verdensbilder. Spesielt viser hun til rolleforholdet som kan oppstå, dersom en part har mer makt enn den andre - *et asymmetrisk styrkeforhold*. Med kulturfilteret som ligger i grunn, vil noen grupper få bedre forutsetning enn andre (Bergset, 2019, s. 51). Ifølge Wolf (2019 - i Bergset, 2019) ser det ut til at foreldre med samme kulturelle bakgrunn som barnehagepersonalet, har større forutsetninger for å bli tatt hensyn til, enn foreldre med ulik kulturell bakgrunn (Bergset, 2019, s. 51). Vi mener ledelsen har et ansvar å forholde seg til, slik at verdensbildet som preger årsplanen - og personalet - tar hensyn til hele mangfoldet.

Zachrisen viser til viktigheten av å lære seg norsk kultur og språk, men også hvor utfordrende det kan være hvis det kun er majoritetens kultur som blir synliggjort i barnehagen. Blir majoritetens kultur presentert som et av flere alternativer vil de derimot bli stilt mer likt. Alternativt blir minoriteten mulig marginalisert og fremmedgjort (Zachrisen, 2015, s. 272).

For å problematisere de ovennevnte teoriene har vi de som mener at ekskludering, inkludering og tilbaketreking er i en vekselvirkning mellom ulike grupper i samfunnet slik som majoritetsgruppen versus minoritetsgruppen. Her blir det satt søkelys på at det blir for enkelt å si at majoriteten ønsker å stenge ute og heve seg over "de andre" og at de mindre grupperingene ønsker å bli som flertallet (Eriksen, 2010, s. 170). Spørsmålet blir hvordan vi som en sentral og offentlig organisasjon kan være et sted å bygge forståelse og relasjoner. Sand viser her til en flerkulturell pedagogikk for å kunne oppnå og utvikle kunnskap om kultur og mangfold, både inne i barnehagen, men også i det videre ut i samfunnet (Sand, 2008, s. 168). Slik vi kan lese henne er det her viktig å ta med både det som er forskjellig, men også det som er felles for alle mennesker. Fokuset for personalet

blir konkret å ta inn i barnehagen slike ting som er aktuelle for de barna som er i gruppen. Eksempler gitt i boka til Sand er å ta inn kunst, møbler, klær, kjente personer, språk, musikk, leker, hverdag og fest (Sand, 2008, s. 170).

2.4. Hva sier rammeplanen at personalet må vektlegge i arbeidet med fagområdet etikk, religion og filosofi?

I rammeplanens fagområde om *etikk, religion og filosofi* går det frem at oppmerksomheten særlig skal rettes mot samfunnsmandatet barnehagen har, i et samfunn med mangfold av etnisiteter, religioner og livssyn (utdanningsdirektoratet, 2017, s. 54). Mangfoldet i norske barnehager øker, og ifølge SSB er 18,6% av barnehagebarna i Rogaland minoritetsspråklige, av totalt 26 616 barn (SSB, 2021). Å endre innholdet i praksisen i takt med at mangfoldet øker, handler som tidligere nevnt om personalets kunnskap og erfaring (Glaser, 2016, s. 104). Men for å endre innhold og planer, kreves det en ledelse som har kompetanse, både innen fagområdet, og til å løfte dette frem for de ansatte. Dette er viktig blant annet for å få en felles forståelse for det man ønsker å praktisere. Dersom de ansatte har ulik forståelse og ulike holdninger, kan det oppstå konflikter (Glaser, 2016, s. 105). Felles mål i organisasjon er, ifølge Irgens, viktig for å sikre at personalet jobber sammen og opprettholder en følelse av fellesskap (Irgens, 2016, s. 219).

Hovdelien presenterer i sin tekst en oversikt over forskning på religion og livssyn fra 1996 frem til 2018 (Hovdelien, 2018, s. 281). Han har funnet ut at barnehagen i forhold til skolen har relativt lite forskning og fokus på religion og livssyn i barnehagen. Frem til 2018 kunne en lese doktorgradsavhandlingen *Autensitet og undring fra 2001* av Sagberg, som den eneste i feltet. Hovdelien skriver i det videre at det er 24 forskningsarbeider innen faget (Hovdelien, 2018 s. 294). Vi har søkt gjennom Oria, Idunn og Google Scholar uten å finne en eneste doktorgradsavhandling innen valgte emne før 2021. Den handler om tilhørighet innen barnehagen og er Kathrine Moen sin doktorgradsavhandling, med tittelen *Kjærlig kamp. En analyse og drøfting av barnehagelæreres dømmekraft i situasjoner med verdimotsetninger mellom foreldre og ansatte i barnehager med religiøst mangfold*.

2.5. Ledelse, et implisitt fagområde

Hvilket verdigrunnlag lederen har, kan komme til syne i arbeidet som gjøres. Irgens kaller verdier *menneskets plattform*, og forklarer det som individets atferdsmåter - enten sosialt eller personlig. Han påpeker her at et gjennomtenkt og innsiktsfullt verdigrunnlag kan gjøre styreren mer trygg i lederskapet. Irgens refererer til Garten Morgan om verdier. Morgan mener at menneskets oppfatning av en situasjon styres av situasjonsforståelsen (Irgens, 2016, s. 76). Vi kan forstå dette som at våre avgjørelser, atferd og antagelser blir gjort på et ubevisst plan. Utfallet kan dermed være at verdiene har en større plass i bevisstheten enn antatt. Disse verdiene kan ha en innvirkning på atferden. Blant annet kan vi gjøre oss opp meninger om andre mennesker uten å kunne forklare hvorfor. Irgens peker på at verdigrunnlaget som ble lagt i barndommen kan inneholde fordommer, som ubevisst blir med inn i de voksnes rekke (Irgens, 2016, s. 77). Giæver, i Hovdelien et al. viser til barnekonvensjonen og rammeplanen, og understreker at det er rom for tolkning. Til tross for ulike tolkninger, skal en profesjonell arbeider alltid ta barna på alvor, i møte med familiens kultur- eller livssynsbakgrunn. Det krever at barnehagelæreren ser bort fra egen oppfatning, og anerkjenner at andre har ulike forståelser av verden (Giæver, 2017, s. 45). En profesjonsarbeider må være kritisk til hvor de står i forhold til mangfoldet av kulturer som familiene representerer. Å reflektere over egne holdninger og verdier og forsøke å forstå de mange perspektiver som representeres, krever et personale med teoretisk kompetanse innen språk og makt, religion og etikk (Hovdelien, et al., 2017, s. 46).

2.6. Ledelse i et barnehageperspektiv

I følge Skogen et al. er det flere årsaker til at lederskap i en organisasjon som barnehagen er ulikt andre organisasjoner. Blant annet trekker hun frem at barnehagelederen må forholde seg til flere grupper mennesker. I tillegg til eier og personalet, forholder lederen seg til både barne- og foreldregrupper. Andre organisasjoner og institusjoner som skole, pedagogisk-psykologisk tjeneste og barnevern er også elementer lederen arbeider tett med (Skogen et al. 2013, s. 49). Skogen et al. ser også på ledelse i et fremtidig perspektiv. Det er et økende krav, både til barnehagens organisering og innhold og personalets kunnskap om pedagogisk planlegging og arbeid. De understreker at i tillegg til å heve kompetansen om barnas utvikling og atferd, er det nå spesielt viktig å ha kunnskap om ledelse. De

ansatte skal være oppdatert på endringer som oppstår, og det er ledelsens ansvar at dette skjer (Skogen et al. 2013, s. 24).

Tidligere har vi vist til Glaser sin tilnærming til profesjonskunnskap (Glaser, 2016, s. 45). For å se på dette temaet fra et ledelsesperspektiv, vender vi oss til Irgens' syn på dette. Han peker på to typer kunnskap som kreves av en profesjonsutøver: organisasjon og ledelse. Irgens ser disse kunnskapene under ett, og kaller det organisasjonskunnskap. Dette innebærer ikke bare kunnskap om organisert virksomhet, men også selvledelse og ledelse av andre (Irgens, 2016, s. 20). Han påpeker at organisasjonskunnskap kan hjelpe en profesjonsarbeider å utøve yrket sitt. I tillegg øker forutsetningene for å få et godt fellesskap i arbeidsgruppen, når styreren har kunnskap om ledelse og organisasjon (Irgens, 2016, s. 22). Med organisasjonskunnskap i bunn, skal en altså være bedre rustet til å arbeide med ledelse i barnehage, med de arbeidsoppgavene det innebærer.

3. Metode

Etter at vi nå har gått gjennom det teoretiske rammeverket, vil vi presentere metoden som ble brukt i oppgaven. Ifølge Dalland i boka *Metode og oppgaveskriving* (2021), sier metoden som benyttes noe om hvordan kunnskapen tilegnes. I et vitenskapelig perspektiv, kan metodebruk ses på som et redskap for å systematisere tankene våre (Dalland, 2021, s. 53). Dette kapitlet inneholder begrunnelse av metodevalg, litt om dokumentanalyse, fordeler og ulemper ved metoden, datainnsamling og metode- og kildekritikk.

3.1. Valg av metode

Dalland beskriver metode som *det å følge en viss vei til målet* (Dalland, 2021, s. 56). Vi måtte altså vurdere hvilken metode som egner seg best til å gjennomføre det vi ønsket å undersøke. Valget falt på dokumentanalyse fordi vi da kunne få et innblikk i de nyeste dataene om hva som er nedskrevet i årsplanen, og dermed hva de ansatte i barnehagen er forpliktet til å etterleve. Videre valgte vi totalt åtte årsplaner fra to kategorier - by og bygd. Den geografiske avgrensningen ble lagt til barnehager i Rogaland. Sett i et etisk perspektiv må denne type studie nødvendigvis anonymiseres av hensyn til de som arbeider ved de ulike organisasjonene. Det kan oppleves stigmatiserende dersom funnene våre oppfattes som negative og mangelfulle. Ifølge Dalland er det uetisk å kunne sette de ansatte i et

potensielt dårlig lys (Dalland, 2021, s. 126) . Vi mener det er uetisk å kunne knytte personalet opp mot funnene slik at de kan identifiseres. Spesielt siden vi har hentet disse dokumentene som ligger offentlig tilgjengelig, dermed er ikke de involverte gitt mulighet til samtykke. Dette er en undersøkelse gjort i Norge på et avgrenset geografisk område som kan gjøre det enkelt å finne de ulike barnehagene. Å legge ved årsplanene gjør det også mulig å identifisere barnehagene, selv om vi hadde svertet ut navn. Som vedlegg hadde det blitt et enormt materiale når enkelte årsplaner teller opp mot nærmere 20 sider.

3.2. Dokumentanalyse med kvalitativ fremgangsmåte

Både kvantitative og kvalitative metoder bringer - ifølge Dalland - frem forståelse av hvordan samfunnet, institusjoner, grupper og mennesker opptrer og samhandler. Det gjøres derimot med ulike fremgangsmåter. Mens den kvantitative metoden frembringer målbar data, har den kvalitative metoden til hensikt å søke mening og undersøke data som ikke er målbar (Dalland, 2021, s. 54). Hovedfokuset var å se på kvaliteten av årsplanene i et ledelses- og mangfoldsperspektiv, og satt opp mot rammeplanen. I lys av dette valgte vi en kvalitativ tilnærming til problemstillingen. Dalland understreker for øvrig at kvalitativt arbeid kan inneholde kvantitative elementer, og omvendt (Dalland, 2021, s. 56).

3.3. Metodekritikk

Ved dokumentanalyse kan vi lese gjennom årsplaner og sette disse opp mot rammeplanen og andre styringsdokumenter. Det som derimot *ikke* lar seg gjøre, er å finne ut hvordan barnehagepersonalet faktisk jobber med mangfold. Dersom en årsplan inneholder lite informasjon om fagområdet *etikk, religion og filosofi*, kan det hende at det pedagogiske arbeidet som foregår i barnehagen tilsier noe helt annet. Dette til tross for at årsplanen er ment å være et arbeidsdokument barnehagen forplikter seg til. Om en årsplan har utfyllende beskrivelse av fagområdene i lys av rammeplanen, kan vi ikke ta for gitt at dette etterfølges i praksis. Det må altså tas høyde for at det som står i årsplanen ikke nødvendigvis reflekterer det pedagogiske arbeidet, fullt ut. Skulle vi fått et fullstendig dekkende bilde av barnehagenes arbeid måtte vi nødvendigvis supplert dokumentanalysen med intervju av pedagogisk leder og styrer og observasjoner. Noe som ville ført til en mye større oppgave både i data og tid enn vår bacheloroppgave er lagt opp til å romme.

Vi valgte å anonymisere barnehagene, og selv vise til det vi mener er viktigst i årsplanene. Dette kan medføre at vi utelater eller glemmer viktige detaljer. Funnene kan være tilfeldige, fordi noen årsplaner - til tross for at de er offentlige dokumenter - var svært vanskelig å innhente fra barnehagens eller kommunens nettside. Det gjorde at vi måtte lete en del og velge vekk mange barnehager.

3.4. Innsamling av data

Rammeplanen for barnehagene ligger i bunn for vårt arbeid med denne oppgaven, men hovedfokuset for innsamling av data er barnehagenes årsplaner. Vi valgte å ta med så mange barnehager vi mente var relevant for oppgaven vår. Utgangspunktet vårt for utvalg var til en viss grad strategisk, siden vi valgte bevisst bybarnehager og bygdebarnehager. Innenfor de to kategoriene valgte vi så tilfeldig som mulig. Men flere barnehager hadde ikke årsplanene tilgjengelige. Ifølge Dalland er dette et strategisk utvalg av data (Dalland, 2021, s. 59). Ut i fra et strategisk utvalg mente vi at det ville gi oss mer informasjon og innsyn når det gjaldt våre antagelser i starten av prosjektet. Det ble et utvalg på fire barnehager fra byområder og fire barnehager fra bygder, det vil si totalt åtte årsplaner fra åtte ulike barnehager. Antallet ble satt også med tanke på hvor mye materiale vi har anledning til å gå gjennom på relativt kort tid. I det videre valgte vi å gå systematisk gjennom årsplanene til de enkelte barnehagene. Hovedfokuset vårt var å se nærmere på noe som er høyst relevant for fremtidig arbeid innen profesjonen. For oss var det sentralt å identifisere om det var noe som skilte seg ut, eller om det var likhetstrekk mellom de ulike barnehagene. Innsamlingen av materialet er gjort i et avgrenset geografisk område her i Norge. Forhåpentligvis vil denne datainnsamlingen føre til økt forståelse og innsikt i arbeidet barnehagene gjennomfører.

3.5. Analyse av innsamlet data

Da årsplanene var valgt, ble alle lest gjennom og analysert. Hovedfokuset var som tidligere nevnt fagområdet *etikk, religion og livssyn*. Det var derfor naturlig at det ble rettet mest oppmerksomhet mot dette. Rammeplanen ble også studert, for å se årsplanene i lys av denne. Tidligere refererte vi til Dalland, som sier en kvalitativ fremgangsmåte kan ha elementer av det kvantitative (Dalland, 2021, s. 56). Det kan også forekomme i denne

oppgaven. Noen av de fordommene vi hadde i begynnelsen var at bybarnehagene og bygdebarnehagene hadde litt ulike utgangspunkt med tanke på årsplanene. Bybarnehagene har kanskje en mottaksbarnehage i nærmiljøet, kanskje flere kulturer er representert, derfor har de mer fokus rundt mangfold og kultur enn de barnehagene som har andre rammer og forutsetninger og ikke så mange ulike kulturer representert.

3.6. Kildekritikk

Årsplanene som vi har gått gjennom er laget med rammeplanen i bunn. De er et dokument laget i barnehagens regi, det vil si at de ansatte og ledelsen mest sannsynlig har laget dette sammen. Og i det videre blir dette dokumentet godkjent i SU. Det vil si at troverdigheten til årsplanene ligger i at de er laget av profesjonsarbeiderne og kvalitetssikret av foresatte som nytter barnehagens tjenester.

Vi har brukt pensumlitteratur for barnehagelærerutdanningen. Artikkene vi har brukt er fagfellevurderte tekster, slik mener vi at de skal fungere som både troverdige og faglig relevante. Av andre brukte referanser, er forskrifter og lovverk. Rammeplanen er utformet og utgitt av Utdanningsdirektoratet, og vi mener derfor det er en sikker og aktuell kilde. Barnehageloven er hentet fra nettsiden til lovdata og som vi mener representeres samfunnets ønske.

4. Presentasjon og analyse av funn

I dette kapitlet vil vi presentere de ulike barnehagene sine årsplaner og de funnene vi har gjort. Først sier vi litt om hvordan analyseringen ble utført. Vi presenterer funnene våre ut i fra antakelsen om ulikhetene mellom by og bygd. Videre ser vi på sammenhengen mellom barnehagene. Avslutningsvis ser vi på sammenhengen mellom årsplanene og rammeplanen.

4.1. Bygdebarnehagene

Bjørkeskogen

Mangfold

I Bjørkeskogen barnehage kunne vi ikke finne noe under fagområdet *etikk, religion og filosofi*. Vi fant altså ingen ting om mangfold. Kultur er et annet begrep som heller ikke har blitt nyttet. Barnehagen skriver i årsplanen sin at de følger barnehageloven, rammeplanen og andre gjeldende lover og forskrifter.

Andre temaer

Fokuset til barnehagen er “det beste for barnet” som da er en felles visjon. ROT respekt, omsorg og trygghet. Bjørkeskogen har til sammen syv fokusområder. De er som følger; barns selvbilde, barns medvirkning, sosialt samspill, inkludering, språk, natur og bevegelse, barnehagemiljø og mobbing. Et helt eget avsnitt er brukt på overgang barnehage og skole. Årsplanens oppbygging følger ikke rammeplanens utvalgte fagområder.

Tusenfryd

Mangfold

Denne barnehagen har lagt vekt på å beskrive mange ulike aktiviteter som vi kan si går inn under tradisjoner. Her nevner de ulike aktiviteter som går under kultur- og mangfoldsbegrepet. Her er det blant annet julebord, nissefest, juleverksted, påske, påskefrokost. Men de har verken brukt kultur- eller mangfoldsbegrepet i denne sammenhengen. Tusenfryd barnehage har en spørrende tilnærming til fagområdet og temaet mangfold. De ser på hva de kan gjøre for å inkludere alle, og hvordan drømmer kan oppfylles. Det slås fast at ulikhetene blant mennesker skal respekteres.

Andre temaer

Tusenfryd barnehage sier helt i starten at årsplanen er arbeidsredskapet som skal gi informasjon om virksomhetens pedagogiske arbeid. De skriver også om sitt perspektiv på læring som er et sosiokulturelt perspektiv. Vi finner sitater fra rammeplanen som underbygger barnehagens verdivalg. Tusenfryd vektlegger tverrfaglighet og et helhetlig læringssyn med vennskap som den røde tråden gjennom det hele. De har med et eget kapittel om barns rett til medvirkning som de bygger opp under med paragrafene 1§ og 3§

hentet fra barnehageloven. Denne barnehagen har et strukturert opplegg med aldersinndelte grupper som tar seg gjennom de ulike fagområdene som er nevnt i rammeplanen. De nest eldste barna har etikk, religion og filosofi. Den eldste gruppa har nærmiljø og trafikkregler. Også denne barnehagen har mye under punktene vennskap, sosialisering og lek. Overganger blir tatt opp flere steder i årsplanen. Andre sentrale områder med i planen er danning og samarbeid med hjemmet. De har fokus på omsorg, varme og den autoritative voksenrollen. *Barna skal komme hjem glade, trette, slitne og litt smartere enn da de dro hjemmefra*, skriver de i sin årsplan.

Furutoppen

Mangfold

Furutoppen barnehage har en svært detaljert årsplan, med en grundig oversikt av alle syv fagområdene og hvordan det arbeides med dem. Oversikten inneholder trinnvis progresjon, der det beskrives mål og tiltak for hvert trinn. Ifølge planen skal de ansatte vurdere barna individuelt for å finne ut hvilket av de tre trinnene de er på. Blant annet er et av målene for trinn 1 å ha kunnskap om barnets religion og kultur, og tiltaket er dermed å *sikre god dialog med foresatte*. Et av målene i trinn 2 er å ha en tydelig tilnærming til rett og galt, og samfunnets normer for øvrig. Blant tiltakene er undring og gode samtaler med barnet. Trinn 3 handler om å skape refleksjoner om hva vennskap er og være rollemodeller innen respekt og toleranse. Tiltakene er å reflektere over egne handlinger, og hjelpe barna å sette ord på ting og å sette seg inn i andre situasjoner.

Andre temaer

De gjennomgående temaene i årsplanen er trygghet, lek, læring, sosial kompetanse og danning. Det er barnehagens satsingsområde, og det beskrives hvordan de jobber med det. I tillegg fremheves barns medvirkning, samarbeid med hjemmet og overgang fra barnehage til skole. Fellesverdiene i barnehagen er omsorg, trygghet og respekt. Av lovverk og forskrifter viser de til barnehagelovens §1 og §3, i tillegg til grunnloven §104 og FNs barnekonvensjon art. 12. nr. 1. Dette er i forbindelse med barns rett til medvirkning. De siterer rammeplanen når de beskriver og konkretiserer alle fagområdene.

Maurtua

Mangfold

I likhet med Furutoppen, har også Maurtua barnehage laget en oversikt av fagområdene. Her ser vi også en trinnvis tilnærming, men trinnene er delt inn i alder. Det er et strukturert og nøye planlagt opplegg som skal ivareta og følge barnas progresjon ut fra alder og utvikling. Også fagområdet *etikk, religion og filosofi* hadde sin egen oversikt. For 1-2 åringene handler det mest om jeg og vi. Trinnet for 2-3 åringene dreier seg om vennskap og undring. For 3-4 åringene blir dette videreført, men konfliktløsning og filosofering i samtaler. Trinnet for 4-5 åringene går i det samme, men det blir tilført et punkt om regler og grenser. For 5-6 åringene endrer det seg litt. Filosofering og vennskap forblir, men toleranse, respekt, mangfold, høflighet og nestekjærlighet blir tillagt. I denne alderen skal også barna få bli kjent med andre tradisjoner, livssyn og religioner. Felles for alle trinnene for 1-5 år er høytidsmarkeringer med fokus på ulike typer aktiviteter.

Andre temaer

Barnehagens visjon omhandler lek, læring og omsorg. Sosial utvikling og positiv selvoppfatning legges også stor vekt på. En hel side med tekst vies til fagområdet *antall, rom og form*, og hvordan de jobber med matematikk i barnehagen. Trygghet, trivsel, medvirkning og danning har også fått spalteplass. Både samarbeid med hjemmet og overganger tas opp. Som i Furutoppen barnehage, bruker de også her rammeplanen for å forklare fagområdene. I denne barnehagen referer de for øvrig til rammeplanen gjennom hele årsplanen. Rammeplanen både siteres, og det forklares på en forståelig måte hva rammeplanen egentlig handler om. Av lovverk viser de til barnehagelovens §1 gjentatte ganger gjennom hele årsplanen, i forbindelse med flere temaer, blant annet danning, samarbeid med hjemmet og barnehagens formål og innhold. Under temaet om barns medvirkning, vises det til barnelovens §31-§33.

4.2. Bybarnehagene

Solsikka

Mangfold

Solsikka er en barnehage midt i bysentrum. Et eget avsnitt går kun på lek, læring og danning. Og det er under punktet danning at begrepet mangfold blir nevnt første og siste gang i årsplanen. De skriver at de vil “fremheve mangfoldet”. De vil også oppøve til kritisk tenking og etisk vurderingsevne.

Andre tema

Også Solsikka barnehage har stort fokus på omsorg, vennskap og fellesskap. Alle barn har rett til å bli forstått og respektert. Sosialkompetanse vil de fremme ved et støttende personale som er der i barnas initiativ til samspill og lek. Solsikka har alle fagområdene listet opp i årsplanen, men ikke like mye på alle. Barnehagen skriver at årsplanen er barnehagens viktigste dokument som gir informasjon om pedagogisk innhold og driften. Samarbeid med hjemmet, overganger og barns medvirkning var også med i denne planen. Det siteres også fra rammeplanen. Barnehagelovens §1 vises til i kapitlene om verdigrunnlag, samarbeid med hjemmet, dokumentasjon og vurdering. Barnehagelovens §3 vises til under kapitlet om barnehagens arbeidsmåter.

Hompetitten

Mangfold

I Hompetitten barnehage nevnes de syv fagområdene, men ingen av dem utdypes ytterligere. Imidlertid presenteres barnehagens syn på ulike verdier. Under området *lek, læring og danning*, nevnes mangfold i en setning som omhandler danning. De vil støtte barns positive selvfølelse og identitetsutvikling. De trekker frem verdsetting og synliggjøring av ulike perspektiver, meninger og behov.

Andre temaer

Videre i årsplanen har rammeplanens punktvisse formål og innhold fått egne avsnitt; danning, læring, vennskap, språk, medvirkning, samarbeid med hjemmet, overganger og planlegging. Her viser de til rammeplanen under hvert punkt. Rammeplanen blir tatt med såvidt når de nevner de syv fagområdene. Av lovverk viser de til barnehagelovens §1 allerede i innledningen. Den samme paragrafen nevnes igjen under barnehagens verdigrunnlag, men det stopper der. I tillegg har de et avsnitt om omsorg.

Veslefrikk

Mangfold

I Veslefrikk barnehages årsplan presenterer de seg selv som en inkluderende barnehage og har dette som årstema, men nevner ikke mangfold. Vedrørende de syv fagområdene sier årsplanen at de ses på i en sammenheng. De vil bruke fagområdene som et verktøy for å formidle rammeplanens innhold og verdier. Utover dette er ikke noen av fagområdene utdypet.

Andre temaer

De definerer deres syn på inkludering som håndtering av mobbing, krenkelser og utestengning. De har valgt ut tre hovedelementer til dette temaet: lek, voksenrollen og barns medvirkning. Videre viser årsplanen til rammeplanens verdigrunnlag, men utdyper den ikke mer enn å nevne alle temaene og sier litt om barnehagelovens §1. Videre kan vi lese om temaene omsorg, lek, danning, læring, vennskap, fellesskap, kommunikasjon, språk, samarbeid mellom hjem og barnehage, medvirkning og overganger. Det ser ut til at trygghet og omsorg er spesielt viktig. Vi kan også her se konkretisering av barnehagens formål og innhold. Her viser de derimot ikke til barnehageloven. Rammeplanen vises til og siteres flere ganger, men den anvendes ikke med egne ord.

Tommeliten

Mangfold

De tar opp mangfold, språk og vennskap som et punkt. Et eget punkt for mangfold og likeverd finner vi også. Det underbygges med et sitat tatt fra rammeplanen. Under dette punktet skriver de at det er kulturelle forskjeller og likheter de vil se nærmere på. De vil ta for seg de ulike kulturene som er representert i barnehagen. Alle skal ha en plass i barnehagens fellesskap. De har satt av en hel uke i september der de skal ha ulike aktiviteter der barnas utviklingsnivå og interesser er tatt hensyn til. Fagområdet *etikk, religion og filosofi* er tatt med og de bruker her begrepet livssynsmangfold. Barna skal få kjennskap til samfunnets mangfold av religioner og livssyn. Dette skal de få ved å undre seg, utforske, reflektere og ved å vise toleranse. Her blir det vektlagt at det er viktig å lytte og stille spørsmål. Tommeliten legger også i sin årsplan stor vekt på å presisere at de ikke jobber med fagområdene sterkt avgrenset, men tverrfaglig gjennom ulike aktiviteter og prosjekt. Barnehagen har også en del under punktet tradisjoner. De skal ha juleverksted, julelunsj, nissefest, kirkebesøk, adventssamling, luciagog og påskefrokost.

Andre temaer

Årsplanen starter med å vise til §2 i barnehageloven, som pålegger alle barnehager å lage en årsplan. De skriver at årsplanen skal legge grunnlag for kvalitetssikring av barnehagen. Den skal også fungere som et arbeidsverktøy for de ansatte og et informasjonsdokument for foreldre og andre samarbeidspartnere. Visjonen til denne barnehagen er *trygge og glade barn*. Tommeliten har i sin årsplan ikke bare vist til §2 i barnehageloven, men også sitert den. Barnehagen har valgt å ta inn flere lengre sitater fra rammeplanen. Medvirkning, omsorg, lek, danning og læring er viktige områder.

De har også tatt med de sju fagområdene fra rammeplanen. De to fagområdene de har brukt mest plass på i årsplanen er *kommunikasjon, språk og tekst og kropp, bevegelse og helse*. De andre fem fagområdene er omtrent likt nevnt. Tommeliten nevner ROT som viktig i deres pedagogiske arbeid. Psykososialt barnehagemiljø, Marte Meo, språkløyper, vennskap og sosial kompetanse blir nevnt sammen med fokuset på overganger. Samarbeid med hjemmet har også denne barnehagen.

4.3. Sammenheng mellom årsplaner og rammeplan

Som tidligere nevnt skal årsplanen presentere barnehagens arbeid med rammeplanens formål, innhold og fagområder (Utdanningsdirektoratet, 2017, s. 38). På bakgrunn av dette valgte vi å se på fagområdet *etikk, religion og filosofi*. Vi ser et stort sprik blant årsplanene. Flere har utfyllende beskrivelser av alle fagområder, barnehagens verdigrunnlag, formål og innhold. Mens andre årsplaner knapt hadde nevnt rammeplanen. Selv om lengden og kvaliteten på årsplanene varierte, la vi merke til et fellestrekk. Alle planene inneholdt punkter om barns medvirkning, overgang til skole og omsorg. Det var derimot langt ifra alle som nevnte mangfold. Kun fire av de åtte årsplanene utdyper hvordan de jobber med mangfold. Tre av disse var bygdebarnehager og kun én fra bybarnehagene.

Som nevnt i metoddelen, valgte vi en strategisk fremgangsmåte for å hente inn årsplaner. Vi kategoriserte årsplanene i by og bygd. Fremgangsmåten ble mindre strategisk da vi skulle finne årsplanene til de valgte barnehagene, og oppdaget at flere av dem ikke var mulig å finne på barnehagens eller kommunens nettside. De fleste av planene vi fant var nye av året. Noen var imidlertid fra i fjor. Ulikheten på avsnittene om mangfold og andre temaer, gjenspeiler funnene vi har fra de utvalgte årsplanene. Det viser oss et større materiale innen de andre fagområdene enn mangfold og kultur som er i betraktelig mindre grad brukt. Disse funnene overrasket oss siden vår antagelse var at barnehagene ville ha årsplaner som liknet hverandre i større grad. Dette siden rammeplanen gir tydelige føringer for innholdet i årsplanene.

4.4. Sentrale kontra landlige barnehager. Likheter og ulikheter

Som tidligere nevnt var antakelsen vår at det finnes ulikheter blant årsplanene i by og bygd. Funnene våre viste at antakelsen om ulikhet stemte, men at barnehagene i landlige strøk hadde mer under fagområdet *etikk, religion og filosofi* enn de sentrale. Dette bryter med vår innledende antagelse som var at bybarnehagene ville ha mer om mangfold enn bygdebarnehagene. I bygdebarnehagene hadde tre av fire årsplaner tydelig reflektert over hva mangfold er, og hvordan de ønsker å jobbe med det. I bybarnehagene, derimot, var det

kun én av de fire årsplanene som inneholdt noe innen dette fagområdet. I samtlige bybarnehager hadde de mange punkter som gikk på overganger av ulik art. Også trygghetssirkelen ble mye nevnt og vist til i årsplanene.

4.5. Analyse av funn

Årsplanene ble analysert med rammeplanen som mal for hva som bør være med. Her vil vi se på funnene systematisk og beskrive de i det videre.

Vi ønsket å se på hvordan planene kommuniserer til, ikke bare profesjonsarbeiderne, men og andre instanser, samarbeidspartnere, samfunnet for øvrig og ikke minst foresatte. Et av funnene våre var at noen årsplaner var svært vanskelige å innhente. Noen fant vi ikke i det hele tatt. Det er vanskelig å se for seg hvordan årsplanen kan fungere som pedagogisk dokumentasjon, når dokumentet er utilgjengelig for samfunnet.

Vi så på årsplanenes innhold av temaet *samarbeid med hjemmet*, for å finne mer ut av hvordan de kommuniserer til foresatte. Noen hadde kun litt praktisk informasjon mens andre viste til rammeplanen og barnehageloven. Halvparten av årsplanene beskriver grundig hvordan de jobber med kommunikasjon med foresatte.

5. Drøfting

Hvordan implementerer barnehagene arbeidet med mangfold i årsplanene? Dette er vår problemstilling for denne oppgaven, og det er det vi i det videre skal trekke noen funn ut av og drøfte. Vi har som nevnt tidligere gått gjennom åtte ulike årsplaner. Hva sier disse funnene oss? Dette er utgangspunktet for drøftingen vår, som vi knytter opp mot teorien vi har brukt og ikke minst opp mot rammeplanen.

5.1. Bygdebarnehagene

I Bjørkeskogen kunne vi lese at de fulgte gjeldende forskrifter og lover for barnehagen. Men uten å spesifisere noe mer konkret hva de legger i dette. Som nevnt i funndelen har de fokus på ROT. Men de har ingenting om etikk, religion eller samfunn, filosofi, kultur eller

mangfold. Denne barnehagen hadde heller ingen punkter angående matematikk. Her må vi kunne helle mot et resonnement som sier at de ikke følger rammeplanen som forskrift og har en årsplan som ikke helt tilfredsstiller rammeplanens ord og intensjon som verktøy og dokumentasjon for det pedagogiske arbeidet. Dette sier også Hovdelien noe om der han viser til en manglende kunnskap og forståelse for religionsfaget i barnehagen (Hovdelien, 2018, s. 294). Han skriver i artikkelen at tendensene innen forskningen har vært å se på mangfoldsperspektivet som en slags prioritet foran kulturperspektivet. Det blir forklart med at fokuset ligger på mangfoldet og de religiøse minoritetene i barnehagen foran tradisjonelle kristen tradisjonsformidling og kulturarv. Hovdelien peker på at det kan se ut til at det er et økende fokus på rollen barnehagen har som samfunnsintegrerende institusjon. Kanskje mest med tanke på integrering av innvandrere. Resonnementet innen forskningen hos Hovdelien sammenfaller i en viss grad med funnene våre i Bjørkeskogen barnehage som har lite eller ingenting om nevnte fagområder. Funnene i Tusenfryd barnehage har en mer utfyllende årsplan enn Bjørkeskogen. De sier helt i starten at årsplanen er et arbeidsredskap som skal gi informasjon om virksomhetens pedagogiske arbeid. I funndelen kunne vi se at Tusenfryd bruker aktivt sitater fra rammeplanen for å underbygge verdivalgene til barnehagen. De har hentet inn paragrafene 1§ og 3§ fra barnehageloven. Barnehagen viser gjennom sin årsplan en gjennomtenkt og strukturert tilnærming til de ulike fagområdene. Barnehagen nevnt her forholder seg til en viss grad til rammeplanens forskrift som fastslår at virksomheten skal fremme og verdsette mangfold og synliggjøre ulike tenkemåter. Men også religioner, verdier, livssyn og kulturelle forutsetninger. Et annet viktig punkt her er å anerkjenne de ulike barnas behov og bruke mangfoldet som en ressurs i det pedagogiske arbeidet slik at alle barna kan oppleve glede og mestring i et kulturelt fellesskap (Utdanningsdirektoratet, 2017, s. 9). Noe vi finner igjen hos Zachrisen, som fremholder viktigheten av at alle barna blir sett for sine kulturelle særpreg både minoritetene og majoriteten (Zachrisen, 2015, s. 272).

Furutoppen og Maurtua barnehage har en særdeles detaljert årsplan med strukturert og trinnvis progresjon. Målene for fagområdet er tydelige og uttalte. Deres trinnvise oversikt over fagområdet *etikk, religion og filosofi*, viser at mangfold blir prioritert i utarbeidelsen av planen. Personalet har her en tilnærming til fagområdet, der fokuset blir rettet mot barnet og dets religiøse og kulturelle bakgrunn. Furutoppen og Maurtua sikrer på denne måten samarbeid med hjemmet. Dette sammenfaller med Bergset, som påpeker at både årsplanen og personalet skal ha et verdensbilde som favner alle (Bergset, 2019, s. 51).

5.2. Bybarnehagene

Tommeliten starter med å sitere barnehagelovens §2 som pålegger alle barnehager å lage en årsplan. De skriver at årsplanen skal legge grunnlag for kvalitetssikring av barnehagen. Som nevnt i funndelen, i det videre sier de at årsplanen er et arbeidsverktøy for de ansatte og til informasjon for foresatte og andre samarbeidspartnere. Alle har plass i barnehagens fellesskap. De har undring, utforsking og reflektering som viktige måter å tilnærme seg temaene innen *etikk, religion og filosofi*. Her står de seg godt i forhold til Bae, som hevder at det er viktig med de lekende relasjonene, men også det å ivareta alle. Hun viser til Zachrisens forskning, om viktigheten av å inkludere alle, uten at barn med minoritetsbakgrunn faller utenfor (Bae, 2015, s. 78).

Hompetitten barnehage har med alle fagområdene i sin årsplan, men funnene våre viser at ingen blir utdypet i noen særlig grad. Som funnene viser har denne barnehagen også særlig fokus på lek, læring og danning. Og det er her mangfold blir nevnt. I det videre har også denne barnehagen særlig fokus på samarbeid med hjemmet. De vil støtte opp om barnas identitet og utvikling av selvfølelse.

Veslefrikk og Solsikka er begge barnehager som vektlegger det inkluderende barnehagemiljøet. De har omsorg, vennskap, lek, danning og fellesskap som viktige punkt. Men de nevner ingenting om mangfold. Veslefrikk nevner ikke mangfold i sin plan og Solsikka nevner mangfold én gang. Her kan vi kanskje si at mangfold er underrepresentert, siden rammeplanen er en lovpålagt forskrift som alle barnehager må følge. Og slik en kan lese og tolke denne er den et middel for å oppnå de sentrale målene og verdiene den har satt. Her ser vi at Hovdelien får rett i det han skriver om at barnehager har for lite fokus på religion og livssyn (Hovdelien, 2018, s. 281). Også omsorg og samarbeid med hjemmet er et viktige satsingsområder for begge barnehagen. I rammeplanen står det at alle barn skal bli møtt ut fra deres egne liv og forutsetninger (utdanningsdirektoratet 2017. s. 19). Slik sett kan vi dra en konklusjon at alle barn har sine helt egne erfaringer som er unike og som barnehagen må ta hensyn til. Her tar de rammeplanens ord med seg i årsplanen.

5.3. Hva har barnehagene felles - hvis de har noe felles?

Da vi skulle til med å analysere årsplanene, noterte vi ned det som omhandlet mangfold. Men vi valgte å ta med en del av annet innhold årsplanene hadde, for å belyse andre tema barnehagene prioriterte. Dette var for å få et større overblikk over hvilke prioriteringer som blir lagt vekt på i utarbeidelsen av planene. Årsplanen skal, ifølge rammeplanen, være et arbeidsredskap for barnehagens ansatte. Den skal også vise til valg og begrunnelser (Utdanningsdirektoratet, 2017, s. 37). Videre skal årsplanen vise hvordan formål og innhold i rammeplanen omsettes til pedagogisk arbeid. Den skal legge frem barnehagens arbeid med lek, læring, danning og omsorg. Her er det også viktig at progresjon er med. Barn og foreldres medvirkning skal synliggjøres, i tillegg til barnehagens vurdering av eget arbeid. Tilvenning og samarbeid med hjemmet og skolen skal også være med (Utdanningsdirektoratet, 2017, s. 38). I samtlige årsplaner vi har gått gjennom har temaene omsorg, danning, overgang og barns medvirkning fått egne avsnitt. Læring, lek og samarbeid med hjemmet er godt representert i syv av årsplanene. Dersom vi ser i rammeplanens innholdsfortegnelse, handler kapittel 3, 4, 5 og 6 om henholdsvis barnehagens formål og innhold, barns medvirkning, samarbeid med hjemmet og overganger. Det ser altså ut til at det er disse temaene som er høyest prioritert i prosessen men å utforme årsplanene (Utdanningsdirektoratet, 2019, s. 19-37).

5.4. Ledelsesarbeidet

Vi vil nå forsøke å synliggjøre ledelsesarbeidet som kom frem da vi analyserte implementeringen av mangfoldet i planene. Ifølge rammeplanen skal barnehagens styrer lede arbeidet med årsplanen (Utdanningsdirektoratet, 2017, s. 37). Som nevnt i teoridelen er styrerrollen i en barnehage ulikt andre typer lederskap, blant annet på grunn av alle gruppene styreren skal forholde seg til (Skogen et al. 2013, s. 49). Derfor vil vi se på hvordan årsplanene kommuniserer barnehagens arbeid til foresatte, ansatte, profesjonsarbeidere og andre instanser og samarbeidspartnere. Skogen et al. viser til et stadig økende krav til profesjonarbeidernes kompetanse om ledelse. Dersom endringer oppstår, er det lederens ansvar at de ansatte blir oppdatert på dette (Skogen, 2013, s. 24).

Kompetansen til profesjonsarbeideren skal bestå av kunnskaper om organisasjon og ledelse, mener Glaser. Det hun kaller profesjonskunnskap innebærer at arbeidsmiljøet skal

være preget av et spesialisert språk og sett med begreper som er forstått innen den gitte profesjonen (Glaser, 2016, s. 45). Vi vil derfor se på hvorvidt årsplanene er utformet med profesjonskunnskap i bunn. Kommuniserer årsplanen til profesjonsarbeidere? Og sier den noe om hva en årsplan egentlig er, eller skal være?

I to av barnehagene, én fra bygd og én fra by, er det ikke vist til verken rammeplan eller barnehageloven. I disse barnehagene, Bjørkeskogen og Hompetitten, er det kun en setning som sier at barnehagen blir drevet i tråd med rammeplan og gjeldende lovverk. Ingen paragrafer eller utdrag fra rammeplanen blir brukt for å begrunne eller konkretisere noe av årsplanenes innhold. I de seks andre barnehagene, derimot, er det vist til både barnehagelov og rammeplan. Dette kan vi lese både i årsplanenes innledning og under ulike punkter. For eksempel i bygdebarnehagen Tusenfryd, vises det til rammeplanen og barnehagelovens paragrafer §1 og §2 under samarbeid med hjemmet, barns medvirkning, omsorg, lek, læring, danning og overganger.

Tidligere siterte vi Larsen og Slåtten på at Norge er et land med stort mangfold (Larsen & Slåtten, 2019, s. 115). Det vil si at i gruppene lederen må forholde seg til - enten det er blant foreldre, barn eller i personalet - finnes det mennesker med flerkulturell bakgrunn. Skogen et al. sier også at kravet til pedagogisk planlegging og arbeid øker (Skogen, et al., 2013, s. 24). Av de åtte årsplanene vi gikk gjennom, var det kun halvparten av dem som utdypet hvordan de jobber med mangfold. Bergset viser til det asymmetriske styrkeforholdet som kan oppstå i et rolleforhold der maktbalansen mellom partene er i ubalanse. Kulturfilteret kan gjøre at majoritetskulturen blir tatt mer hensyn til (Bergset, 2019, s. 51). Samtidig viser Zachrisen til utfordringene som kan oppstå dersom majoritetskulturen blir mer synliggjort enn minoritetskulturen (Zachrisen, 2015, s. 272). I våre funn ser det ut til at minoritetskulturen er minimalt representert. Dette ser vi spesielt i bybarnehagene Solsikka, Hompetitten og Veslefrikk, og i bygdebarnehagen Bjørkeskogen. Her er mangfoldsbegrepet enten helt utelatt, eller bare nevnt én gang i sammenhenger som ikke omhandler fagområdet *etikk, religion og filosofi*. Ifølge Giæver kan innholdet i rammeplanen tolkes, men en profesjonsarbeider skal alltid ta barns og foreldres kultur- eller livssynsbakgrunn på alvor (Giæver, 2017, s. 45). Glaser snakker om å endre barnehagens praksis og innhold samtidig som mangfoldet øker (Glaser, 2016, s. 104). Å endre innhold, praksis og planer kan være krevende, og krever først og fremst en leder som har kompetanse, kunnskap og erfaring. Kunnskap om å lede seg selv, kunnskap om innholdet i styringsdokumentene, og kompetansen som sikrer at dette blir løftet frem for

personalet (Glaser, 2016, s. 105). I de to bygdebarnehagene Furutoppen og Maurtua fant vi svært detaljerte planer for hvert fagområde, inkludert *etikk, religion og filosofi*. I disse planene ser det også ut til at de ansatte blir involvert i utførelsen av planene. Furutoppen skriver blant annet at personalet skal vurdere hvilket trinn barna er på og at de skal ha *gode samtaler med barnet*. I Maurtua nevnes blant annet undring og konfliktløsning, som fordrer at de voksne er med i samtaler med barna. I likhet med Skogen et al., peker Irgens på det økende kravet ledelsen i barnehagen står overfor. Han snakker om organisasjonskunnskap, som omhandler både organisasjon og ledelse. I tillegg til å lede seg selv, skal også personalet ledes (Irgens, 2016, s. 20). Irgens understreker at god organisasjonskunnskap gjør at lederen kan få til et bedre fellesskap i arbeidsgruppen og forhåpentligvis i større grad involvere hele personalet i det pedagogiske arbeidet (Irgens, 2016, s. 22).

6. Konklusjon

Gjennom en dokumentanalyse mener vi det gir oss en mulighet til å se nærmere på hvordan barnehagene har fortolket mandatet sitt og målene i rammeplanen. Arbeidet med årsplanene i barnehagene er et resultat av hva personalet har vektlagt, men de bestemmer ikke dette utelukkende ut fra rammeplanens føringer. Dette arbeidet antar vi er i skjæringspunktet mellom styrer, kommunens satsing, preferanser fra de ansatte og ønsker fremmet fra foreldregruppen. Vi hadde fokus på mangfold og ledelse. Vi fant ut at tre av bygdebarnehagene hadde utdypet sitt eget arbeid med mangfold, mens bare én av bybarnehagene har gjort det samme. Slik vi ser funnene, er det flere av årsplanene som ikke følger betingelsene satt av barnehageloven og rammeplanen. Vi har ikke en fasit på hva som er grunnlaget for ulikhetene, men vi kan reflektere rundt dette. Ifølge teorien vi har brukt og på bakgrunn av funnene vi har vist til, ser det ut til at flere av årsplanene er produkter av at ledelsen har tolket styringsdokumentene. Det er kanskje dette som har ført til stor grad av variasjon i årsplanene. Dermed kan vi si at de ulike barnehagene implementerer mangfold ulikt, både kvalitativt og kvantitativt. Noen av de implementerer ikke mangfold i det hele tatt. Andre implementerer det i stor grad, gjennom fagområdet *etikk, religion og filosofi*. Vi kan jo her spør oss om barnehagene har et for vidt handlingsrom i forhold til fagområdene.

7. Avslutning

Barnehageloven har satt et krav om årsplaner for barnehagene, og gjennom rammeplanen gir den føringer for hvordan det pedagogiske arbeidet skal utføres i praksis med vekt på ledelse og mangfold blant de andre fagområdene. Dette er for oss et grunnleggende poeng med oppgaven; arbeidet med årsplanen er et viktig ledelsesarbeid som setter føringene for barnehagenes praksis og målsetting. Overraskende for vårt arbeid med denne bacheloroppgaven var å oppdage at ikke alle barnehagene fulgte opp dette helt grunnleggende kravet som er lagt i bunn av barnehagenes organisasjon i form av barnehageloven. Vi kan si det slik siden enkelte barnehager ikke nevnte mangfold et eneste sted i årsplanen. I det videre kunne det vært for oss interessant å sett på disse resultatene, og satt de opp i en større masteroppgave med observasjoner og intervjuer. Vi ville sett på om avviket mellom barnehagene og deres årsplaner virkelig er så stort som det ser ut som gjennom dokumentanalysen vår. Når vi kun har konsentrert oss om det som er offentlig og skriftlig dokumentert fra barnehagenes side, utgjør de som nevnt ganske store forskjeller mellom de ulike barnehagene. Av hensyn til oppgavens struktur måtte vi som tidligere såvidt nevnt i metoddelen, begrense oss til å analysere årsplanene, og kun de. Skulle vi fått et videre blikk på dette kunne vi blant annet ha intervjuet barnehagepersonalet og/eller tatt i bruk observasjon for å se etter en sammenheng mellom rammeplan, årsplan, holdninger og meninger blant personalet og faktisk praktisk arbeid i de ulike avdelingene. Men da er vi inne på en helt annen oppgave i omfang. For vår tilmålte tidsaspekt for en bacheloroppgave måtte vi begrense oss.

8. Litteraturliste

Styringsdokument

Barnehageloven. (2005). *Lov om barnehager*. (LOV-2005-06-17-64) Lovdata.

<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-06-17-64>

Utdanningsdirektoratet. (2017). *Rammeplan for barnehagen*. Udir.

<https://www.udir.no/globalassets/filer/barnehage/rammeplan/rammeplan-for-barnehagen-bokmal2017.pdf>

Artikler

Bergset, G. (2019). *Kva styrer og kva styrker samspelet mellom barnehagepersonalet og foreldra? Ein studie om kommunikasjon mellom personalet i ein barnehage og foreldre med migrasjonsbakgrunn*. <https://utdanningsforskning.no/artikler/2020/kva-styrer-og-kva-styrker-samspelet-mellom-barnehagepersonalet-og-foreldra-ein-studie-om-kommunikasjon-mellom-personalet-i-ein-barnehage-og-foreldre-med-migrasjonsbakgrunn/>

Hovdelien, O. (2018). *Forskning på religion og livssyn i barnehagen – oversikt og tendenser 1996–2018*. <https://oda.oslomet.no/oda-xmlui/bitstream/handle/10642/6473/forskningsoversikt2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Bøker

Bae, B. (2021) *Politikk, lek og læring. Barnehageliv fra mange kanter*. Fagbokforlaget.

Dalland, O. (2021) *Metode og oppgaveskriving*. (7. utg.) Gyldendal Akademisk.

Eriksen, T. H. (2010) *Samfunn* Universitetsforlaget.

Giæver, K. (2017) *Om å ta barnas religiøsitet på alvor - religion og profesjonsutøvelse i barnehagen*. O. Hovdelien. (Red.) *Minoritetsreligioner i barnehagen*. (Side 45-65). Fagbokforlaget.

Glaser, V. (2016) *Foreldresamarbeid. Barnehagen i et mangfoldig samfunn*. (1. utg., 2. opplag.) Universitetsforlaget.

Hidle, K.W. (2017) *Barnehagens arbeid med religion - en arena for integrering og demokrati*. O. Hovdelien (Red.) *Minoritetsreligioner i barnehagen*. (Side 67-87). Fagbokforlaget.

Hovdelien, O. (Red.), Einarsen, S. L., Giæver, K. & Hidle, K. W. (2017) *Minoritetsreligioner i barnehagen*. Fagbokforlaget.

Larsen, A. K. & Slåtten, M. S. (2019) *En Bok om Oppvekst*. (5. utg.) Fagbokforlaget.

Sand, S. (2008) *Ulikhet og fellesskap. Flerkulturell pedagogikk i barnehagen*. Opplandske bokforlag.

Zachrisen, B. (2015) *Like muligheter i lek?* Universitetsforlaget.

Doktorgradsavhandling

Moen, K. (2021) *Kjærlig kamp. En analyse og drøfting av barnehagelæreres dømmekraft i situasjoner med verdimotsetninger mellom foreldre og ansatte i barnehager med religiøst mangfold*. [Doktorgradsavhandling, Nord universitet] Nordopen.nord.no <https://nordopen.nord.no/nord-xmlui/bitstream/handle/11250/2988397/Moen.pdf?sequence=4>

Nettside

SSB (2022) 12272: *Minoritetsspråklige barn i barnehager 1-5 år, etter region, statistikkvariabel og år*. <https://www.ssb.no/statbank/table/12272/tableViewLayout1/>

Video

<https://www.udir.no/laring-og-trivsel/stottemateriell-til-rammeplanen/film-hva-er-rammeplan-for-barnehagen/>

Vedlegg:

Gruppekontrakt Bachelor høsten 2022

Gruppe:

Maria Adele Førre og Gro-Merete Viken Nouissri

Hvilke forventninger har vi til hverandre i forhold til arbeidet?

- Forventer at vi forholder oss til og fullfører de avtaler som blir gjort
- Forventer at alle bidrar på lik linje i forhold til arbeidsinnsats
- Forventer at alle stiller forberedt til avtaler
- Forventer at vi kan ha åpne og konstruktive diskusjoner
- Forventer at alle skal få komme med sine meninger
- Forvente at alle føler et ansvar om å gi beskjed dersom de føler noe ikke er greit
- Forventer at vi kan spør hverandre om hjelp
- Forventer at dersom vi blir forhindret i vårt arbeid av en grunn at vi gir beskjed i god tid før neste møte/avtale
- Forventer at alle svarer dersom noen tar kontakt
- Alle setter seg inn i teori
- Forventer at vi gjør hverandre gode
- Vi følger prosjektplanen, lov å endre dato hvis enig om det.
- Av og til må vi tåle å være enige om å være uenige

Hvilke konsekvenser får det dersom noen bryter avtalen?

- Første advarsel:
- Skriftlig tilbakemelding i felles gruppe
- Andre advarsel:
- Skriftlig tilbakemelding i felles gruppe
- Tredje advarsel: Involvere veileder for å hjelp

Dato og underskrift

22.08.22 Gro-Merete Viken Nouissri

29.08.22 Maria Adele Førre